

Metody a formy IKV

Interkulturní vzdělávání je coby komplexní pedagogický přístup definováno především skrze cíle, jichž mají jeho aktéři (žáci, studenti) dosahovat, a to v oblasti poznatků, dovedností, a postojů (viz lekce Definice a cíle IKV). Nedisponuje však vlastním uceleným metodickým aparátem – spíše si „půjčuje“ již existující metodické prostředky z moderních pedagogických směrů, naplňuje je vlastním obsahem a modifikuje je tak, aby skrze ně bylo možno dané cíle naplňovat.

Principy a pojetí obsahů interkulturního vzdělávání se v mnoha ohledech shodují s principy *pedagogického konstruktivismu*, zároveň z nich do značné míry vycházejí. Proto jsou i metody, které interkulturní vzdělávání využívá, založeny na přístupech, jež přímo z konstruktivistického pojetí výuky těží, ale které akcentují i formální a praktické aspekty učebního procesu. Jedná se především o kooperativní učení, založené na spolupráci žáků spíše než na soutěživosti, interaktivní učení, rozvíjející u žáků širokou škálu komunikačních dovedností, a o kritické myšlení coby pedagogický směr směřující ke komplexní dovednosti kriticky hodnotit informace a zaujímat k nim vlastní stanovisko (viz lekce Pilíře IKV I a II).

Proces aktivního učení

Tyto přístupy poskytují v podstatě různé pohledy na tentýž problém – jak u žáků navodit proces aktivního učení podobajícího se v nejvyšší možné míře učení spontánnímu, přirozenému, v němž učitel hraje roli facilitátora spíše než „poskytovatele informací“. S ohledem na způsob realizace jednotlivých metod, jež jsou uvedeny níže, lze učitele s jistou mírou nadsázky přirovnat k dirigentovi symfonického orchestru, kde má každý hudební nástroj svůj notový part – podobně i každý žák dostává scénář toho, co má v hodině dělat. Role dirigenta (učitele) pak spočívá hlavně v tom, že určuje pracovní tempo, pomáhá zvládnout jednotlivým nástrojům (žákům) jejich partituru tak, aby mohli pracovat s ostatními, pomáhá jim najít nejlepší společný souzvuk (společné řešení, na kterém se žáci shodnou, se kterým jsou všichni spokojeni). Jinými slovy, učitel doprovází, pomáhá, vede, ale nejaktivnějšími účastníky učebního procesu jsou žáci sami, stejně jako jsou to hudebníci, kdo pod vedením dirigenta reálně hrají.

1. Brainstorming

Obecný cíl

Žáci si evokují asociace týkající se stanoveného tématu, uvědomí si, co o něm již vědí, jsou motivováni se jím dále zabývat. (Většinou se používá v úvodu hodiny, ale není to podmínkou.)

Příprava/postup

1. Zajistíme flipchartový papír nebo tabuli pro zaznamenávání nápadů.
2. Účastníci se neformálně rozsadí.
3. Předneseme téma, jímž se budeme zabývat.
4. Stanovíme základní pravidla:
 - Není možné hodnotit/kritizovat žádné nápady.
 - Stavíme na nápadech ostatních (kombinujte, přetvářejte atd.).
 - Neexistuje špatný (chybný) nápad („Všechno je správně“).
5. Vyzveme žáky, aby v heslech udávali všechny asociace, které je k danému tématu napadnou.
6. Všechny nápady ihned zaznamenáváme na tabuli. Neuspořádáváme je.
7. Odrazujeme od posměšného smíchu, komentářů a znevažování nápadů.
8. Pokračujeme, dokud nápady přicházejí. Pokud přestanou nápady přicházet, ukončíme první etapu „sběru“ nápadů.
9. Nastane etapa druhá – vyhodnocovací. V té je třeba utřídit shromážděné nápady a vyhodnotit je. Ke třídění je třeba stanovit společně se skupinou kritéria (např. časové hledisko, rychlost realizace nápadu apod.). Zde již pracujeme například podle pravidel skupinové práce. Na závěr uděláme shrnutí a definujeme další postup.

Principy, zásady

V první fázi „vymýšlení“ je nepřipustné jakékoliv hodnocení či kritika toho, co některý z účastníků navrhl. (Jestliže totiž ihned hodnotíme nápady, které jsou navrhovány, lidé se více zaměří na obhajobu vlastních myšlenek než na vymýšlení nových a lepších řešení).

Podporujeme náhlé nápady a všechny zapisujeme na tabuli. (Jestliže žádné nápady nepřicházejí, může to být způsobeno tím, že je účastníci cenzurují, tj. přemýšlejí o nich dvakrát, než je vysloví, aby náhodou nepronесли hloupou myšlenku.)

Každému účastníku je třeba dodat odvahy, aby využil při přemýšlení nebo dotvořil nápady ostatních.

2. Názorová škála

Obecný cíl

Žáci se seznámí s postoji nebo přístupy ostatních ve vztahu k otázce, na niž neexistuje jednoznačná odpověď, ujasní si a zhodnotí postoje vlastní. (Tuto metodu lze velmi vhodně využít pro podnícení následné diskuse na kontroverzní téma.)

Příprava/postup

1. Uvedeme téma či problém, jímž se chceme v hodině zabývat, a formulujeme ho jako zjišťovací (popř. vylučovací) otázku (např. „Souhlasíte s trestem smrti?“, „Mělo by se kouření všude povolit, nebo všude zakázat?“). Je třeba, aby obě protichůdná řešení daného problému byla oprávněná, reálná a logická. Témata jako např. oprávněnost holocaustu nebo pohlavní zneužívání dětí jsou samozřejmě zcela nevhodná.

2. Dvě protilehlá místa ve třídě označíme znaménkem „plus“ a „minus“, popř. vyvěsíme obě protichůdná řešení na zeď. Mezi obě místa můžeme namalovat čáru nebo natáhnout provázek.

3. Požádáme studenty, aby si každý sám za sebe uvědomil jeden či dva důvody svého postoje k zadanému tématu.

4. Účastníci jsou postupně požádáni, aby fyzicky zaujali „své“ místo na škále podle toho, jak se názorově blíží spíše k jednomu, nebo druhému protichůdnému stanovisku. Pak požádáme několik jednotlivců, aby o svých názorech promluvili a obhájili svoje stanovisko.

5. Ostatní účastníci mohou měnit své pozice na škále podle toho, jestli je přesvědčí argumenty těch, kteří o svých názorech mluví.

6. Po skončení tohoto kroku jsou ostatní účastníci požádáni, aby se vyjádřili k tomu, zda stojí ve správném pořadí vzhledem ke svému porozumění daným výpovědím.

7. Můžeme navázat jinou aktivitou, např. prací ve skupinách založených na tom, jak byli žáci rozestavěni na škále, nebo řízenou diskusí.

Principy, zásady

Je třeba, aby se navzájem účastníci dobře poslouchali a uvažovali i o opačných stanoviscích, nejen o svých vlastních. Proto by měli umět parafrázovat i argumenty opačného názoru, uvažovat o nich z druhé strany.

3. Skupinová práce

Obecný cíl

Žáci rozvíjejí svou dovednost kooperovat při řešení úkolu s ostatními, ale i další sociální a komunikační dovednosti. (Používá se například pro hledání řešení problému, pro hodnocení konkrétní situace, ujasnění postojů apod.)

Příprava/Postup

1. Rozdělíme žáky do skupin.
2. Každá skupina dostane jednoznačně zadaný úkol (ať shodný s ostatními skupinami, nebo ne).
3. Někdy je vhodné zadat každému členu skupiny specifickou roli, např.
 - zaznamenávání důležitých bodů diskuse uvnitř skupiny na papír
 - kladení otázek a aktivní naslouchání všem
 - řízení společné diskuse
 - prezentování práce celé skupiny ostatním
4. Skupiny pracují na zadaném úkolu. Během práce se ujistujeme, že všichni svým úkolům rozumí; průběžně poskytujeme potřebné informace nebo jinak zajistíme pomoc. Když se u některé skupiny zastavíme, nepřebíráme v ní ihned vedení, nasloucháme, případně podáme vysvětlující či doplňující informace. Jakmile se ujistíme, že skupina již umí pracovat sama, odcházíme.
5. Necháme všem dostatek času na dokončení zadaného úkolu. Časový limit pro práci oznámíme všem předem. Neváháme zadat další práci skupinám, které skončily dříve než ostatní.
6. Když jsou všechny skupiny hotovy, věnujeme čas prezentaci výsledků jejich práce; následuje řízená diskuse.

Principy, zásady

1. Žáci v každé skupině sedí v kruhu. Každý člen skupiny musí mít možnost snadno vidět a slyšet ostatní.
2. Ujistíme se, že žáci mají dostatek informací pro svoji práci.
3. Věnujeme se i záležitostem řízení práce uvnitř skupiny. Jestliže někdo musí ostatním ve třídě podat zprávu o činnosti skupiny, ujistíme se, že tato osoba ví, jak má zprávu prezentovat.
4. Během společných učebních aktivit jsme připraveni na zvýšený ruch, který by neměl být na závadu kvalitě odvedené práce všech účastníků.
5. Oceníme všechny skupiny za aktivní úsilí a odvedenou práci.
6. Čím větší je skupina, tím více si musí žáci umět předávat slovo tak, aby se do diskusí zapojili opravdu všichni. Není vhodné mít ve skupině více než pět až šest lidí. Čím méně času je k dispozici ve vyučovací hodině na skupinovou práci, tím menší by naopak skupiny měly být. Menší skupiny jsou efektivnější, neboť jim zabere méně

času domluva, obvykle pracují rychleji a poskytují každému jedinci více času na jeho příspěvek.

Na co by měl učitel dále dbát

- Má každý příležitost k vyjádření? Není někdo „odstrčen“ do pozadí?
- Podporují se členové skupiny férově navzájem? Nebo preferují ty, kteří mají podobné postoje jako oni sami?
- Stává se, že členové skupiny raději hovoří než naslouchají tomu, co říkají druzí? Pokud ano, je třeba pomoci účastníkům pochopit, jak vypadá dobrá komunikace, naučit je techniky usnadňující vzájemné porozumění.
- Když se stane, že dva lidé mají rozdílné postoje a tyto postoje vedou ke konfliktu, dovedou ho sami vyřešit? Pomůže jim v tom skupina?

4. Hraní rolí

Obecný cíl

Žáci se učí empatii, uvědomují si důvody pro jednání druhých, které by sami ve skutečnosti nechápali, rozvíjejí své vyjadřovací a argumentační schopnosti.

Příprava/postup

1. Seznámíme žáky se nebo situací, kterou si mají „prožít“ (případně situaci elicitujeme přímo od nich).
2. Společně si ujasníme, které jsou v situaci klíčové problémy a které klíčové role, případně jaké vlastnosti či motivace jednání té které postavy jsou pro situaci zásadní.
3. Rozdělíme role – záleží na situaci a žácích, většinou je vhodné nechat na každém, jakou roli si chce vyzkoušet; na druhé straně je třeba všechny poněkud směřovat k tomu, aby žádná role nezbyla „na ocet“.
4. Podle potřeby či hrané situace dáme každému čas na to, aby se s rolí ztotožnil, případně si připravil na papír argumenty, poznámky apod.
5. Často je vhodné udělat „generálku“, tedy nechat aktéry situace, aby si ji již v rolích vyzkoušeli zahrát, přičemž deklaruujeme předem, že je to „jenom nanečisto“; tím se ti nesmělejší zbaví trémy.
6. Proběhne realizace dané situace, ať už před diváky (těmi, kdo právě nehrají, pokud je rolí málo a situace se bude hrát několikrát), nebo ve skupinkách, kde obecenstvo není.
7. Následuje moderovaná společná diskuse o tom, co proběhlo, a závěrečné shrnutí s poznatky o proběhlé aktivitě a celém příběhu.

Principy, zásady

1. Navrhujeme pro hraní rolí realistické problémy a situace – takové, se kterými se účastníci mohou často setkávat.

2. Úvodní aktivity modelování by měly být jednoduché. Dodají odvahy pustit se do složitějších.

3. Žáci se v těchto aktivitách mohou zprvu cítit nepřírozeně nebo trapně, a proto by aktivity měly být prováděny v uvolněné atmosféře (bez kritiky). Žáci by si rovněž měli uvědomit, že existuje více způsobů, jak mohou v dané situaci reagovat.

4. Necháme žáky někdy vyměnit si role navzájem, aby si prožili i opačné postoje. Tak zamezíme tvorbě nevhodných stereotypů, zlepšíme dovednosti empatie.

5. Pro snadnější překonání bariéry při hraní můžeme jednu roli obsadit dvěma žáky (jakoby „stínové zastoupení“), z nichž jeden vždy hraje roli a druhý stojí za ním jako stín. Tyto obě postavy (herec a jeho „stín“) si mohou kdykoli prohodit role v případě, že hrající zrovna neví, jak by měl reagovat nebo co říci dál.

5. Řízená diskuse

Obecný cíl

Žáci se dozvídají názory a postoje ostatních, učí se jim naslouchat a zároveň formulovat názory vlastní, rozvíjejí své komunikativní dovednosti, uvědomují si pluralitu možných relevantních pohledů na jeden problém a množství jeho řešení. (Diskuse prostupuje všemi formami interkulturního vzdělávání, často slouží jako prostředek reflexe předešlých aktivit, ale lze ji použít i jako aktivitu vstupní.)

Příprava/Postup

1. Zvolíme a transparentně formulujeme zajímavé téma adekvátní znalostem a schopnostem žáků.

2. Uspořádáme si vlastní znalosti tématu, obstaráme potřebné informace, připravíme se na možné reakce studentů, připravíme možné dotazy, jimiž lze diskusi rozproudit.

3. Většinou téma uvedeme pomocí nějaké vstupní aktivity (např. metodou brainstormingu), případně do hloubky zpracujeme (např. ve skupinách).

4. Před započítím diskuse je vhodné domluvit se se studenty na jejích pravidlech, např.:

- Každý dostane šanci mluvit. Nikdy však nehovoří více lidí najednou. Nepřerušujte ostatní.

- Nekritizujte lidi. Polemizujte s jejich myšlenkami.

- Vyslechněte si názory ostatních, i když s nimi nesouhlasíte.
- Je možné, že změníte svůj názor. Budte připraveni tuto změnu zdůvodnit.
- Zopakujte vlastními slovy čili parafrázujte to, co říkají ostatní, abyste si procvičili schopnost naslouchat a ujistili se, že jste vystoupení druhého dobře pochopili.
- Spíše než přesvědčovat ostatní se pokuste najít nejlepší možnou odpověď.
- Držte se tématu a hovořte stručně.

5. Většinou je vhodné probíhající myšlenkové procesy a argumentační řetězce vizualizovat, např. na flipchart.

6. Během diskuse podporujeme žáky, aby zkoumali a vyjádřili konfliktní postoje. Ujistíme se, že všem stranám problému je věnována stejná pozornost. Vneseme protikladné názory, které žákům unikly.

7. Zdůrazňujeme žákům, že výsledek jejich rozhodnutí není tak důležitý jako samotná dovednost dosáhnout dobrého výsledku a kultivovaně ho prezentovat. Zmíníme, že při řešení mnoha sporných otázek mají rozdílné názory i velmi rozumní lidé.

8. Zakončujeme diskusi shrnutím všech prezentovaných argumentů a zkoumáním důsledků navržených alternativ.

Autor: Tomáš Jacko, externí spolupracovník projektu Varianty realizovaného společností Člověk v tsíni, o.p.s